

İnsan Hakları Kavramı

İnsanların, insan olması dolayısıyla sahip olduğu temel hak ve özgürlükler olarak tanımlanan insan hakları **insan onurunu** korumayı amaçlar. İnsan hakları kavramı, herkesin dokunulamaz bir takım hakları olduğu anlayışı üzerine kuruludur. Bu hakların temelinde, insanın değerli bir varlık olduğu anlayışı yatar. İnsan hakları terimi, insan haklarının hem kaynağını hem de niteliğini gösterir.

İnsan haklarının kaynağı; insanın doğası, insan olma niteliğidir. İnsan hakları, onurlu bir yaşam sürdürebilmek için insanların doğası gereği sahip olduğu insan onuruna dayanır. İnsan onurunu güvenceye alan bütün haklar, İnsan hakları kapsamına girer. Diğer bütün hukuk kuralları da bu temel değere bağlı olmak zorundadırlar.

İnsan hakları kavramı, gerçekleşmiş durumdan çok, gerçekleştirilmesi gerekeni, bir ideali deyimler, **olması gerekeni** anlatır. İnsan hakları, ırk, din, dil ayrımı gözetmeksizin tüm insanların yararlanabileceği haklardır. Bu haklardan yararlanmak bakımından **vatan-
daş ve yabancı arasında ayrım yoktur.** İnsan hakları, felsefi nitelikli, etik değerli bir kavramdır. Diğer yandan insan hakları terimi bir ideali içerir. İnsan hakları kavramının düşünsel açıdan en temel boyutu toplumda **adaletin** sağlanmasıdır. İnsan hakkı; hangi ulusal, etnik, dini, zümrevi veya mesleki topluluktan olursa olsun, her kişinin yalnızca insan olmak itibarıyla sahip bulunduğu değer ve tercih özgürlüğünün, siyasi otorite tarafından tanınmasını ve her çeşit dış müdahaleye karşı korunmasını gerektiren en üstün ahlaki iddia veya taleptir.

1. İnsan Hakları ve İlgili Kavramlar

İnsan hakları kavramı çoğu kez bir ayrım yapılmaksızın; "temel haklar", "temel hak ve özgürlükler", "anayasal haklar", "kamu özgürlükleri", "hak" ve "özgürlük (hürriyet)" kavramları ile birlikte ele alınmaktadır. Çoğunlukla bunlar eş anlamda kullanılan kavramlardır. Ancak bunlar arasında bazı farklılıklar vardır. Bu kavramlardan hiç biri insan hakları kavramı kadar geniş kapsamlı değildir. İnsan hakları kavramı, **pozitif hukuk tarafından tanınmış olsun olmasın**, insanların insan olmak dolayısıyla sahip olmaları gerekli tüm hak ve özgürlükleri ifade etmektedir. Bu kavramlar aşağıda ele alınacaktır.

Eski Yunan şehir devletlerinde, kölelik düzeni vardı ancak özgür vatandaşlar, seçme ve seçilme hakkına sahipti. Bu dönemde insan hakları düşüncesinin geliştiğini söylemek mümkündür. İran Pers İmparatorluğu'nda da Kiro'sun bildiri, kölelerin serbest ve özgür olması gerektiğinden bahsetmektedir.

Daha yakınlara gelindiğinde İslam dünyasının insan haklarına katkısı görülmektedir. Medine ve ona bağlı yerlerde bulunan Müslüman, Yahudi, Putperest ve diğer bütün toplulukların haklarını garanti altına alan 622 tarihli **Medine Sözleşmesi**, Bütün insanların eşitliğini vurgulayan 632 tarihli Veda Hutbesi de insan haklarına kaynaklık eden tarihi belgelerden sayılmıştır.

Daha sonra, 1215 tarihli **Magna Carta** bugünkü insan haklarının kaynakları arasında sayılmıştır. Bu fermanda "Kanuna uygun ve mahkeme kararı olmaksızın hiç kimse tevkif edilemez, hapsedilemez, ülke dışına çıkarılamaz, sürgün edilemez." Hükümleri yer almaktaydı.

Günümüzdeki insan haklarının felsefi temelleri daha çok 17. yy aydınlanmacılığına dayanır. John Locke modern insan haklarının anlayışının öncülerinden sayılır. Thomas Hobbes'dan sonra Locke'da bu düşünceleri geliştirmiştir. Aydınlanma Döneminin önemli insan hakları temsilcilerinden biri de Fransız düşünür **Jean-Jacques Rousseau**'dur. Rousseau ortaya attığı "toplum sözleşmesi" kuramı, insan hakları düşüncesinin Avrupa ve Amerika'da gelişmesini büyük ölçüde etkilemiştir.

İngiltere'de 1689 devriminden sonra geliştirilen **Yurttaş Hakları Beyannamesi**, bugünlere benzer temel hak ve özgürlükleri belirlerken, beyanname dili ve içeriği üzerinde J. Locke'un etkisi görülmektedir. Aynı şekilde 1776 **ABD Bağımsızlık Bildirgesinde** de aynı söylemin etkileri bulunmaktadır. Bildirge'ye göre, "bütün insanlar eşit yaratılmıştır, yaratıcı tarafından kendilerine bahşedilen devredilemez hakları vardır. Bunlardan bazıları yaşama hakkı, özgürlük ve mutluluğu arama hakkıdır".

1789 tarihli Fransa İhtilali sonrasında ilan edilen **İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde** de benzer bir anlayış görülmektedir. Bildirge, insanların özgür doğduğunu ve eşit yaşamaları gerektiğini, insanların zulme karşı direnme hakkı olduğunu, her türlü egemenliğin esasının millete dayalı olduğunu ve mutlak egemenliğin bir kişi ya da grubun elinde bulunamayacağını, devleti idare edenlerin esas olarak millete karşı sorumlu olduğunu, hiç kimsenin dini ve sosyal inançları yüzünden kınanamayacağını ortaya koyuyordu.

a. Negatif Statü Hakları (Koruyucu Haklar)

Bir hakkın yerine getirilmesi için devletten beklenen edim **müdahale etmeme, engellememe** ise negatif bir hak söz konusudur. Negatif statü hakları söz konusu olduğunda, devletin herhangi bir aktif eylemde bulunması beklenmeyip birey bu haklardan devletin bir katkısı olmadan yararlanmaktadır. Temel hakların amacı, bireysel özgürlük alanını, devlet müdahalesine karşı korumak olduğundan, olumsuz statü ilişkisi, bireye devlet müdahalesine karşı kendini savunma hakkını verir.

b. Pozitif Statü Hakları (İsteme Hakları)

Pozitif statü hakları, **devletin olumlu müdahalesini gerektiren haklardır**. Birey bu haklarını ancak devletin müdahalesi ile kullanabilmektedir. Örneğin, sağlık hakkı, eğitim hakkı, sosyal yardım gibi ekonomik ve sosyal nitelikteki haklar bu hak kategorisi içerisinde kabul edilmektedir.

c. Aktif Statü Hakları (Katılma Hakları)

Aktif statü hakları, bireyin siyasal hayata katılmasını sağlayan seçme ve seçilme hakkı, siyasi parti kurma hakkı, kamu görevine girme hakkı gibi hakları içerir. Bu haklara bu nedenle "katılma hakları" da denir. Bu haklar devlete hem pozitif hem de aktif olarak hareket etme edimi yükleyebilir. Örneğin, seçimlerin düzenli ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesi devlete pozitif bir yükümlülük getirirken propagandanın engellenmesi, bireylerin istediği partiden aday olması devlete negatif nitelikteki yükümlülükler getirmektedir. Bu haklar da genel olarak tarihsel sınıflandırmada birinci kuşak haklar arasında yer almaktadır.

BM ve İnsan Hakları

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi, İkinci Dünya Savaşının ertesinde kurulan ve BM kurucularının yaşanan iki büyük savaşın acılarının bir kez daha yaşanmasına izin verilmemesine karar verdikleri 1945'den bu yana Birleşmiş Milletler'in temel amaçlarından biri olmuştur. BM Andlaşmasının ilk maddesinde örgütün ilan edilen dört amacı arasında, ayırım yapılmaksızın herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesinin geliştirilip desteklenmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak önemli bir yer tutmaktadır. BM'nin kurulmasını takip eden dönemde de temel insan hakları konusunda uluslararası standartların belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Bunun üzerine 1947 yılında İnsan Hakları Komisyonu (Commission on Human Rights) kurulmuştur. Başlangıçta, Ekonomik ve Sosyal Konsey'e yardımcı olma amacıyla incelemeler yapan, önerilerde bulunan ve tavsiye kararları hazırlayan Komisyon'un yetkileri, zamanla genişlemiştir.

İnsan Hakları Komisyonu 60 yıllık bir çalışma döneminden sonra BM Genel Kurulu tarafından 15 Mart 2006 tarihinde alınan bir kararla yerini "İnsan Hakları Konseyi"ne bırakmıştır. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın insan hakları politikasının belirleyicisi olan Konsey dünya üzerindeki her uygun gördüğü yerde insan hakları sorununu gündeme getirmek ve devletlerden, STK'lar ve diğer kaynaklardan gelen bilgileri incelemekle yetkilidir. Konsey, genel olarak izlenecek politikalar için yol gösterir; insan hakları sorunlarını inceler; yeni uluslararası normlar geliştirir ve dünya genelinde insan haklarının uygulanışını gözlemler.

Avrupa Konseyi ve İnsan Haklarının Korunması

Avrupa Konseyi ve insan haklarının korunması sisteminin incelendiği bu kısımda öncelikle Avrupa Konseyi hakkında bilgi verilecektir. Avrupa Konseyi'nin kuruluşu, Konsey'in amaçları, organları tanıtıldıktan sonra insan hakları alanındaki ana sözleşmeler ve özellikle İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS) değerlendirilecektir.

Avrupa Konseyi'nin Kuruluşu

Avrupa Konseyi'nin oluşturulması fikri, İkinci Dünya Savaşı'ndan maddi ve manevi büyük kayıplarla çıkan Avrupa'da bir daha aynı trajedilerin yaşanmamasını sağlamak amacıyla ortaya atılmıştır. Avrupa'da gerginliğin ve çatışmanın gereğini güven ve işbirliğinin alması hedeflenmiştir. 5 Mayıs **1949'da** Belçika, Danimarka, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İsveç ve İngiltere, merkezi Strasbourg olmak üzere Avrupa Konseyi'ni kuran antlaşmayı imzalamışlardır. Türkiye, Örgüte, kuruluşundan üç ay sonra, Yunanistan ve İzlanda ile birlikte Ağustos 1949'da davet edilmiş ve örgütün kurucu üyeleri arasında sayılmıştır. Avrupa Konseyi'ne, Belarus, Kosova ve Vatikan hariç tüm Avrupa ülkeleri üyedir. Şu an Avrupa Konseyi'nde 47 üye ülke bulunmaktadır. ABD, Japonya, Kanada, Vatikan ve Meksika ve İsrail, Avrupa Konseyi'nde gözlemci statüsüne sahiptir.

Sözleşme'nin en önemli özelliği, koruma altına aldığı temel hak ve özgürlükleri kapsamlı olarak düzenlemesi, sınırlandırma ölçütlerini koyması ve hakların gerçek hayatta işlevselliğini sağlayacak denetim mekanizmaları kurmasıdır. Bu yapılanmaya katılan taraf devletler, hukuk düzenlerini sözleşmeye uygun bir biçimde yenileme yükümlülüğü altındadırlar. İHAS'yi, diğer bildiri ve sözleşmelerden ayıran önemli bir özellik, **sözleşmede öngörülen temel hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla kurulan yargısal denetim mekanizmasının bulunmasıdır**. Böylelikle sözleşme, insan haklarının korunmasının ulusal düzeyden, uluslararası düzeye geçmesini sağlamış, bireyi uluslararası hukukta söz sahibi yapmıştır.

Mahkeme, Sözleşmeci Taraflar'ın sayısına eşit sayıda yargıçtan oluşur. Yargıçlar, her Yüksek Sözleşmeci Taraf adına, Sözleşmeci Tarafın sunacağı üç adaylık liste üzerinden **Parlamenteler Meclisi tarafından oy çokluğu ile seçilirler**. Yargıçlar hiçbir devleti temsil etmeyip, Mahkeme'ye kendi adlarına katılırlar ve bağımsızlık ve tarafsızlık içinde görev yaparlar.

Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden bu yana Sözleşme'ye ek on dört tane Protokol kabul edilmiştir. Bu Protokollerden bazıları, Sözleşme'yle güvence altına alınmış haklara ve özgürlüklere yeni haklar ve özgürlükler eklemiş; bazıları da (11. ve 14. protokoller) Sözleşme'de öngörülen denetim sisteminde yenilikler getirmiştir. İlk yıllarda öngörülen denetim şu üç organ aracılığıyla yerine getiriliyordu. İnsan Hakları Avrupa Komisyonu, İnsan Hakları Avrupa Divanı (Mahkemesi) ve Bakanlar Komitesi. Sözleşme insan haklarının ihlali nedeniyle yapılabilecek iki başvuru yolu öngörmüştü. Sözleşmeye taraf bir devletin diğer taraf Devlet aleyhine yapacağı **"devlet başvurusu"** ve bireyler, birey toplulukları veya hükümet dışı örgütlerin yapabileceği **"bireysel başvuru"**. Bir devlet Sözleşme'ye taraf olduğu andan itibaren devlet başvurusu yolunu kabullenmiş sayılırdı. Ancak bireysel başvuru hakkının tanınması zorunlu değildi. Bu nedenle, bireysel başvuru yolu yalnızca bunu tanımış Devletler aleyhine yapılabiliyordu.

1980'li yıllardan sonra Sözleşme organları önüne getirilen dava sayısında sürekli artış yaşanmış ve bunların çözüme bağlanması uzun zaman almaya başlamıştı. 1990'lı yıllardan itibaren yeni Devletlerin katılımı bu sorunu daha da ağırlaştırmıştır. Artan iş yükü nedeniyle Sözleşme'nin denetim mekanizmasında reform yapılması gündeme gelmiş ve Sözleşme'ye ek 11. Protokol ile bu amaçla hazırlanmıştır. Bu Protokolle, başvuruları daha kısa sürede sonuçlandırmak hedeflenmiş ve buna uygun reformlar yapılmıştır.

Kararları ilgili mercilere iletecek olan İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, ihlalin ortadan kaldırılmasına yönelik süreçleri takip edecek ve gerekli önlemleri alacak.

Anayasa Mahkemesi tarafından Bakanlığa gönderilen bireysel başvurular hakkında gerekli görülen hallerde Bakanlık görüşünü bildirmek görevini de yürütecek daire başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı tarafından icrası takip edilen kararlar saklı kalmak kaydıyla, AİHM'in, Türkiye aleyhine hükmettiği tazminatlar ile dostane çözüm ve tek taraflı deklarasyon sonucu ödenmesine karar verilen ya da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 41. maddesi uyarınca taraflarca uzlaşılacak tazminat ve masrafların ödemesini yapacak.

6. Kamu Denetçisine (Ombudsman) Başvuru

Türkiye'ye Kamu Denetçiliği Kurumu, Anayasa'da 2010 yılında yapılan değişiklikle girmiştir. Buna göre "... herkes, Kamu Denetçisine başvurma hakkına sahiptir." Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ise 2012 yılında çıkmış ve kanun uyarınca 2012 Kasım ayında yapılan seçimlerin ardından Kurum göreve başlamıştır.

TBMM Başkanlığı'na bağlı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceler. Kamu Baş Denetçisi TBMM tarafından gizli oyla dört yıl için seçilir. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan aday seçilmiş olur.

Kurumun Yapısı ve Görevi

Kurum, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı, kamu tüzel kişiliğini haiz, özel bütçelidir ve merkezi Ankara'dadır.

Kurum, Başdenetçilik ve Genel Sekreterlikten oluşur.

Kurum, idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir. Kuruma, **gerçek ve tüzel** kişiler başvurabilirler. Başvuru sahibinin talebi üzerine başvuru gizli tutulur. Kuruma, illerde valilikler, ilçelerde kaymakamlıklar aracılığıyla da başvurulabilir. Başvurulardan herhangi bir ücret alınmaz. Kurum, inceleme ve araştırmasını başvuru tarihinden itibaren en geç **altı ay** içinde sonuçlandırır. Kurum, inceleme ve araştırma sonucunu ve varsa önerilerini ilgili mercie ve başvurana bildirir.

Bölümlerin, bir mahkeme kararına karşı yapılan bireysel başvurulara ilişkin incelemeleri, bir temel hakkın ihlal edilip edilmediği ve bu ihlalin nasıl ortadan kaldırılacağına belirlenmesi ile sınırlıdır. Bölümlerce **kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda** inceleme yapılamaz.

9. Kişileri Verileri Koruma Kurumu

Kişisel Verileri Koruma Kurumu, Mart 2016 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 6698 Sayılı Kanun'la kurulmuştur. Kurum'un görevi, kişisel verilerin işlenmesinde başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin yükümlülükleri ile uyacakları usul ve esasları düzenleyen ilgili Kanun hükümlerini uygulamaktır.

Kişisel Verileri Koruma Kurumu idari ve mali özerkliğe sahip ve kamu tüzel kişiliğine haizdir. Kurum Adalet Bakanlığı ile ilişkilidir. Kurum, Kurul ve Başkanlıktan oluşur. Kurumun karar organı Kuruldur.

Kurum, yıllık faaliyet raporunu Cumhurbaşkanlığına, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonuna sunar.

Kişisel Verileri Koruma Kurulu

Kurul, Kanunla ve diğer mevzuatla verilen görev ve yetkilerini kendi sorumluluğu altında, bağımsız olarak yerine getirir ve kullanır. Görev alanına giren konularla ilgili olarak hiçbir organ, makam, merci veya kişi, Kurula emir ve talimat veremez, tavsiye veya telkinde bulunamaz.

Kurul, **dokuz** üyeden oluşur. Kurulun beş üyesi TBMM, dört üyesi Cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

Kurul, üyeleri arasından Başkan ve İkinci Başkanı seçer. Kurulun Başkanı, Kurumun da başkanıdır. Kurul üyelerinin görev süresi dört yıldır. Süresi biten üye yeniden seçilebilir.

Kurulun Görev ve Yetkileri

- Kişisel verilerin, temel hak ve özgürlüklere uygun şekilde işlenmesini sağlamak
- Kişisel verilerle ilgili haklarının ihlal edildiğini ileri sürenlerin şikâyetlerini karara bağlamak.
- Şikâyet üzerine veya ihlal iddiasını öğrenmesi durumunda resen görev alanına giren konularda kişisel verilerin kanunlara uygun olarak işlenip işlenmediğini incelemek ve gerektiğinde bu konuda geçici önlemler almak.